

15. Фрай Н. Анатомия критики / Пер. с англ. А.С.Козлова и В.Т. Олейника / Н. Фрай // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX веков. Трактаты, статьи, эссе. – М. : Изд-во Моск-го ун-та, 1987. – С. 232–263.

16. Хвильовий М. Вибрані твори / Упоряд., автор передм. Р. Мельників. – Київ : Смолоскип, 2011. – 1038с.

17. Шкурупій Гео. Жанна батальйонерка [Електронний ресурс] / Гео Шкурупій // Сучасність. – 1982. – № 1–2. – С. 38–81; № 3. – С. 8–48; № 4–5. – С. 11–35; № 6. – С. 11–31. – Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com/Література/Гео-Шкурупій/56499-1/Жанна-батальйонерка/>.

18. Яновський Ю. Чотири шаблі: оповідання, есеї, романи / Ю. І. Яновський. – Харків: Фоліо, 2013. – 572 с.

Одержано редакцією – 15.09.17

Прийнято до публікації – 28.09.17

УДК 821.161.2.09

Любов БАСЮК

ПСИХОЛОГІЗМ ДИТЯЧИХ ТВОРІВ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

У статті проаналізовані особливості національної психології на основі дитячих творів Миколи Вінграновського. Розглядається формування душі дитини в наслідок впливу світу природи (на основі творів «Сіроманець», «Гусенятко», «Літо на Десні») та війни («Бинь-бинь-бинь», «Первінка»).

Ключові слова: Микола Вінграновський, дитяча література, національна психологія, світ природи, війна, формування душі, покоління шістдесятників, смисловий центр.

Постановка проблеми. Ідея піднесення самодостатньої цінності людської душі, неповторності особистості, утверджен-

ня доброти, благородства, совісті, в основі якої – моральний досвід людства, його високі етичні норми, завжди була однією з домінантних ідей творів для дітей класичної української літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічну проблематику творів М.Вінграновського досліджували О. Климчук, В. Мельник, В. Марко, Т. Салига, Ю. Сердюк, М. Слабошпицький, Л. Собчук, М. Сулима.

Мета статті полягає в дослідженні психологізму дитячих творів М. Вінграновського.

Виклад основного матеріалу. Українська література для дітей та юнацтва II половини XX століття є досить вагомим естетичним та історичним джерелом осягнення контурів епохи, в яку вона створювалась. У цей період на літературі для юного читача позначилась соціокультурна ситуація в країні – з одного боку; з іншого – пробудження гуманістичної свідомості, свободи, духовного буття, абсолютної цінності особистості. Наставав час «нової» української літератури – незаангажованої, високохудожньої, спрямованої на формування тих чеснот, що узгоджуються з народним моральним кодексом.

Авторство останньої, безперечно, асоціюється з доробком шістдесятників – унікальним за своєю природою й естетичною сутністю явищем.

Почесне місце в плеяді письменників-шістдесятників належить Миколі Вінграновському. Його творчість – небуденне явище в українській літературі. Перший з-поміж рівних, він витворив художній світ, законом якого є краса.

Покоління шістдесятників прийнято називати «дітьми війни». Випробування, що випали на їхню життєву долю, безперечно, позначилися на формуванні світогляду, світосприйнятті, громадянському темпераменті, всьому характері творчості. Тому природно, що однією з центральних тем прозового доробку М. Вінграновського є війна, враження від лихоліття та перших повоєнних років.

В аспекті цієї проблематики у творчості для дітей на особливу увагу заслуговують новела “Бинь-бинь-бинь”, повість “Первінка”. Сюжет новели має умовно-відносну подієву

основу й рухається завдяки почуттям головного героя. Із властивим цьому жанровому різновиду лаконізмом, яскравістю і влучністю художніх засобів автор передав емоційний стан дитини упродовж невеликого відрізка часу. “А тут ще мами нема, і вечір не вечір – одні румуни та німці. Та осінь сіра, хоч прикидається ще жовтуватою” [1, 424]. Завдяки використанню так званого образно-психологічного паралелізму (між життям природи й людини) автору вдалося показати читачеві персонажа як духовну субстанцію, передати ту психологічну напругу, в якій перебуває головний герой твору. Письменник відмовився від традиції своїх попередників (Ю. Збанацького, Ю. Яновського та ін.) фактологічно й детально змальовувати події війни.

М. Вінграновському почасти достатньо лише натяку: “Їй богу, як буду рости, то виросту хлібом! Отоді вже наїмся. І мама наїсться. І Дмитрик, і Галинка наїсться, бабі Ратушнячці дам та сховаю ще – прийде батько з війни, а я йому хліба” [2, 425]. Автор майстерно передав складний перебіг думок і почуттів головного персонажа за допомогою монологу-розповіді. Структура реплік (часто вони являють собою неповні й навіть обірвані речення), повтори, паузи, хаотичність думок наратора дають можливість уявити його складний душевний стан.

Спираючись на традиції психологізму класичної літератури (В. Винниченко, О. Довженко, І. Нечуй-Левицький, І. Франко та ін.), М. Вінграновський зазирнув у внутрішню сутність людини, її ставлення до навколишнього середовища, а відтак – до самої себе. Невипадково при зображенні воєнного лихоліття письменник намагається досягнути сфери співжиття людини та живої природи. Автор акцентує увагу на взаємодії живих субстанцій, показує взаємопроникненість цих двох, здавалось би, таких далеких, але дуже близьких світів. Людина сповнює природу своїми переживаннями й одухотвореністю, водночас любов до усього живого, прагнення героя допомогти вижити маленькому теляткові в роки поневірянь наснажують адресата почуттям любові до всього живого.

Справедливо зазначає А. Гурбанська: “Письменники-шістдесятники орієнтувалися на моральний абсолют, вони проти-

ставили зовнішньому аспекту зображення трагедії втраченого на війні дитинства внутрішній, психологічний. Розцінюючи сутність вічних категорій (добро, пам'ять, совість, любов) як своєрідний вид духовної енергії людини, вони опредметнюють їх такими сюжетними ситуаціями воєнного та повоєнного лихоліття, що ілюструють духовну силу” [4, 94].

У повісті органічно поєднуються два світи – дорослий і дитячий, світ людини й тварини. Автор вводить у текст твору епізод повернення батька з війни. Його зустрічають усі: Миколка, мати, сестричка і братик, дід Ратушняк, Собака, Первінка. “І коли тато взяв на руки Миколчиного братика і сестричку, і коли мати притулилась до татової спини, Собака ліг долі і почав розглядати свої зальопані в ріп'яхах лапи... А крізь відчинені двері сарая дивилась Первінка. По її чорненькому обличчю з темно-голубого, як слива, ока теж котилась темно-голуба, як слива, сльоза” [1, 288]. У цій мовчазній сцені велику роль відіграють обійми, погляди, дотики й відчуття, за допомогою яких авторіві вдалося максимально глибоко передати психологічне напруження, радість, щастя зустрічі близьких людей.

В оповіданні “Бинь-бинь-бинь” з глибокою психологічною переконливістю передано атмосферу окупованого фашистами українського села. Маленький герой оповідання сприймає війну крізь свій дитячий досвід. Окупаційний режим стає для нього суворим уроком на все подальше життя. Вінграновський любить свого героя, наділяє його притаманною дітям кмітливістю і не позбавляє певної “дорослості”.

Смисловий центр наративної історії його текстів – трагедія дитячою простотою, відвертістю, вірою у краще майбутнє. У цій “страхотливій фактографії окупаційних днів і ночей” [6, 15] малий герой М. Вінграновського завжди переймається горем інших. Постійна готовність допомогти слабкому, жертовність, почуття відповідальності притамовують його власні лиха. Вибудовуючи внутрішній конфлікт великої трагедії, яка, безумовно, деформує і впливає на свідомість дітей, змінює їх світосприйняття, Микола Вінграновський глибоко проникав у внутрішній світ головних героїв, детально обсервуючи стан їх

по-дитячому наївної і водночас рішучої душі, розкривав психологію персонажів, відшукував мотиви вчинків. Його герой – зразкова дитина – добра, чиста у помислах, не осквернена часом і людськими законами. Вчинки малих героїв завжди моральні, гуманні та благородні. В яру між будяками хлопчик із “Бинь-бинь-бинь” помітив налякане телятко і заговорив до нього, ніби до людини, якій хочеш допомогти: “Не бійся руденьке. Це ми з Нериком! Іди сюди, а я тобі проса! А змерз же! Скільки вже живеш у цьому яру, га? Сховався від німців, га? Не виходь, бо повне село румунів і німців. Чий ти? А де твоя мама? На проса ще. На-на. А що ж ти їси і де ти ночуєш? А як зима, га? Биньо– биньочку, що ж мені з тобою робити?” [2, 122]. Письменник-гуманіст ґрунтовно, глибоко і цікаво змалював світ дитини, детально описав психологічну, соціальну, філософську еволюцію дитячої свідомості. За допомогою непомітних, на перший погляд, нюансів, пунктирних описів, неключових подій письменник майстерно оголив внутрішню природу дитини (розмови хлопчика зі своїм собакою Нериком, його бажання вирости хлібом у “Бинь-бинь-бинь...”, жалість до нещасної корівки і її хазяйки, радість покупки, епізод з одеколоном у перукарні, перша склянка молока, яку, на прохання Миколки, дід Ратушняк відніс сиротам у “Первінці” тощо.).

Як уже зазначалося, письменники-шістдесятники стали носіями нової свідомості. Вони звертались до проблем духовності, внутрішнього світу людини, сенсу її існування, що спричинило зацікавлення проблемою дитинства, дитинного погляду на світ як важливого чинника формування національної морально-етичної аксіології. Тому не випадковим є їх звернення до теми природи. У Миколи Вінграновського вона репрезентована насамперед повістями “Сіроманець”, “Первінка”, оповіданням “Гусенятко”. Автор піднімає, здавалось би, вічну для літератури тему дружби дитини зі звіром, але інтерпретує її по-своєму. У дітях-героях творів Вінграновського відновлюється вічна єдність живого світу. Справедливо зазначає І. Дзюба: “Вінграновський наче сприймає дійсність не лише людськими чуттями, а й “чуттями” всього живого, – на якійсь

грані, що єднає все суще у спільному для всіх відчутті життя. Звісно ж, це людське, але загострене розуміння своєї значущості, граничності для всієї сфери живого” [5, 21].

У повісті “Сіроманець” йдеться про дружбу хлопчика Сашка й вовка Сіроманця. Автор настільки глибоко відтворює вирази людської доброти, що вовк відповідає хлопцеві на його доброту добром, вчиться розрізняти зло, оминає його. Дитина й тварина не можуть існувати один без одного, відчувають дискомфорт, якщо кілька днів пройшло без зустрічі. У творі спостерігаємо фактично казкові елементи (Сіроманець радіє, страждає, розмовляє з Сашком). Поведінка вовка почасти персоніфікована. Утім, автор майстерно психологізував “одухотворення” звіра, вибудував у такий спосіб художню модель “людина і природа” на основі змалювання найбільш вражаючих фактів. Хлопець неодноразово протягом розвитку сюжету рятує вовка від видимої смерті, від злих людей. Витримуючи настрій повісті, письменник оптимістично малює смерть Сіроманця. “Сірий степ лежав у нього перед лапами, коники стрибали через нього, і синє небо продовжувалось в небеса. Сашко обнімав Сіроманця за ший”.

Химерний, часом дивакуватий світ природи у Миколи Вінграновського випромінює світло духовної свободи. Автор не надто обтяжує сюжети оповідань дослідженням питань буття, але вони мовби навмисне випрозорюються в них. Зображуючи персонажів-тварин з фауни, письменник виступає не лише художником, але й оригінальним, спостережливим натуралістом. Герої оповідання “Гусенятко” багаті вдачею. Старий гусак – мудрий поважний господар, радіє за своїх дітей, опікується родинними проблемами. Микола Вінграновський у цьому творі, з одного боку, немовби намагається “вловити” психологію птаха, з іншого – акцентувати увагу на людському. Відчуття захищеності, родинного тепла передає автор у наступних рядках: “Мав тато і високі, м’які сірі груди, Гусенятко пірнуло в них, і так йому стало тепло, що воно відразу ж заснуло знову” [2, 400].

Варто відзначити ще одну прикметну рису анімалістичної прози Миколи Вінграновського – оптимізм, любов до життя й до всього живого. Пристосовуватись до сучасного світу і зві-

рам, і птахам (так само, як і людям) дуже нелегко. Автор, усвідомлюючи це, з почуттям розуміння, співчуття, інколи навіть болю немовби закликає їх (а, отже, і читачів) жити, триматися, любити.

Розкриваючи персонажа у вчинках, монологах і діалогах, письменник глибоко аналізував його внутрішній світ, психологію і поведінку в конкретних стосунках із зовнішнім світом людини і природи (“Первінка”, “Сіроманець”).

Як талановитого пейзажиста М. Вінграновського хвилює не лише “зовнішня” краса природи, а й її так звана “внутрішня сутність”, тобто те, як вона відтворюється у свідомості людини, які почуття й думки викликає, як впливає на почуття і поведінку його персонажів. Наприклад, малий герой повісті “Літо на Десні” бачить світ природи по-своєму: “Маня з жовтою кульбабою в губах з того лисячого боку озера дивиться на тебе і стоїть. Чайки верещать. Водяні жуки – хто куди. Молоді невибігані деркаченята вишустуються з лози і – подалі від дому. Одна лиш лисиця у звіробії під грушкою з старого берега облизується і грає малиновими єхидними очима...” [2, 659].

В оповіданнях та повістях представлена природа, побачена очима дітей. Автор широко використовує персоніфікацію, що передає зримі відображення тілесності – живої і неживої природи. Наприклад, герой повісті «Первінка» Миколка з хазяйновитим інтересом і, водночас, з дитячою допитливістю оглядає ранньою весною дерева в саду, сприймаючи їх олюднено. Для нього «в сіро-блакитних тілах яблунь вже говорила весна, не голосно, а говорила. Яблуні наче прислухалися до самих себе, і особливо оця біля хати, волова мордочка, що доспіє тоді, коли косять жито» [3, 24]. Або така характеристика: «У груш обличчя тверді, і цвітуть вони біло і твердо – зацвіли, уродили, опали і доспіли» [3, с. 24]. Щирим співчуттям, єдністю з природою, часткою якою відчувається герой, пронизано епізод з персиком. Він і порівнює деревину з дитиною: «А персик стоїть худий і нещасний, як обідране голодне циганча: з нього не вийшли ще зашпори, і він у саду малий і скоцюрблений» [3, 25].

Як справедливо підкреслює у своїй книзі про творчість письменника Тарас Салига, описи природи, картини побуту

«ніколи не сприймаються в творах Миколи Вінграновського як засоби “декорації” певних сцен чи епізодів, вони виконують психологічну функцію, оскільки все, про що оповідається, пропущене крізь людську душу і виражає її, її стани, емоційні реакції на світ» [7, с. 145].

Таким чином, письменник творчо трансформував традиції української класичної літератури (зокрема, психологічної прози М. Коцюбинського (“Харитя”, “Ялинка”, “Подарунок на іменини”), по-своєму продовжив болючу на той час воєнну тематику (“Альпійська балада” В. Бикова, “Україна в огні”, “Щоденники” О. Довженка, “Дивак”, “Облога”, “Вогник далекого степу”, “Климко” Гр. Тютюнника, “Землянка”, “Мовчун” В. Близнеця та ін.), відтворивши особливості національної дитячої психології, реалізувавши принципи “відкритих, чистих очей” дитини, яка жадібно сприймає події і явища розмаїтої дійсності. Про це свідчать такі твори, як “Бинь-бинь-бинь”, “Первінка”, “Сіроманець”, “Гусенятко”, «Літо на Десні». Вони органічно ввійшли у контекст “літератури про дітей” і “дитячої літератури”: письменник знайшов такі художні вирішення, які зацікавили як дорослого, так і дитячого читача. Тому ідея піднесення самодостатньої цінності людської душі, неповторності особистості, утвердження доброти, благородства, совісті, в основі якої – моральний досвід людства, його високі етичні норми, є однією з домінантних ідей прози Миколи Вінграновського для дітей.

Summary. Basiuk L. Psychology of child's works of Mykola Vigranovsky. The article analyzes peculiarities of national psychology on the basis of children's works by Mykola Vigranovsky. The formation of the child's soul under influence of the world of nature (on the basis of the works: "Syromanets", "Gusenyatko", "Summer on the Desna") and war (based on the works: "Bin'-bin-bin", "Pervinika").

Key words: Mykola Vyngranovsky, children literature, national psychology, world of nature, war, a forming of a soul, the generation of sixtieths, a centre of meaning.

Список використаної літератури

1. Вінграновський М. Вибрані твори / М. Вінграновський. – Київ : Дніпро, 1986. – 463 с.
2. Вінграновський М. Вибрані твори / М. Вінграновський; передмова Л. М. Талалая. – Київ : – Дніпро, 2004. – 832 с.
3. Вінграновський М.С. В глибині дощів. / М. Вінграновський – Київ : Рад.письменники, 1985. – 256 с.
4. Гурбанська А. Світ дитинства у творчості Ю. Яновського та письменників-шістдесятників (до проблеми типології) / А. Гурбанська // Літературознавчі студії. Збірник наукових праць. Випуск 4. – Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2003. – С. 92 – 95.
5. Дзюба І. Духовна міра таланту / І. Дзюба // Вінграновський М. Вибрані твори. – Київ : Дніпро, 1986. – 463 с.
6. Ленська С. Образ дітей війни у творах Гр. Тютюнника, В. Близнеця, М. Вінграновського // Українська література в ЗОШ. – 2009. – №5. – С. 15– 18.
7. Салига Тарас. Микола Вінграновський. / Тарас Салига – Київ : Рад.письменники, 1989. – 167 с.

Одержано редакцією – 05.09.17

Прийнято до публікації – 28.09.17

УДК 82.09(477)'06

Світлана КАВУН

ФЕНОМЕН «ТИХОЇ ЛІРИКИ» І ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ ВОЛОДИМИРА ПІДПАЛОГО

У статті досліджено появу та розвиток поняття «тиха лірика», зосереджено увагу на особливостях поетичної майстерності Володимира Підпалого, також розкрито вияви стилєвих рис тихої лірики в поезії митця.

Ключові слова: *тиха лірика, Володимир Підпалый, поетична майстерність, стиль, соцреалізм, шістдесятники.*